

Jubileumnummer

DE VLIEGENDE HOLLANDER

VORDENSE KRONYCK

WELAN VERSPREID DOOR DE GEALLIEERDE LUCHTMACHT

No. 124 VRIJDAG 6 APRIL 1945

Twente bevrijd door Britten de 10 de 1945

Geallieerden nader
Erfurt — Osnabrück
Karlsruhe

Calden
Kassel
Frankfurt
Erfurt

Bevrijding van Twente

De Twente is nu bevrijd...
De geallieerde luchtmacht...
De Britten zijn de toewan...
De Duitsers zijn terugge...
De Twente is nu bevrijd...
De geallieerde luchtmacht...
De Britten zijn de toewan...
De Duitsers zijn terugge...

De Achterhoek

De Achterhoek is nu bevrijd...
De geallieerde luchtmacht...
De Britten zijn de toewan...
De Duitsers zijn terugge...

De Twente is nu bevrijd...
De geallieerde luchtmacht...
De Britten zijn de toewan...
De Duitsers zijn terugge...

VERENIGING 'OUD VORDEN'
te Vorden

INHOUD		p.
Van de Voorzitter		3
Herinneringen aan de eerste Oorlogsmaanden	Gerrit Koop	4
Herinneringen aan de Oorlogsjaren in Vorden	Geurt Harmsen	8
'Oorlogsklanten'	Dirk Borgman	20
'1943 - 2005'	Herman Elbrink	23
Onze Herinneringen aan de Oorlogsjaren in Vorden	Tonnie en Herman Bosch	25
Het Bombardement op Villa Buitenzorg	Arie Tragter	33
Verenigingsnieuws 2003/2004		37
Nieuws van het ledenbestand		39

VAN DE VOORZITTER

Ten geleide

Volgend jaar, of eigenlijk over ruim 3 maanden al, zal het 60 jaar geleden zijn dat Vorden bevrijd werd van het schrikbewind van Nazi-Duitsland. Niet veel later was deze grote oorlog ook voor de rest van Nederland, Europa en een groot deel van de wereld voorbij. Al 59 keer is dit herdacht en wat ons betreft kan dit niet vaak genoeg gebeuren. Bevrijd te zijn van zoveel onmenselijkheid, ons en anderen toebedeeld door onze medemensen, mag nooit vergeten worden. Vooral de naoorlogse generatie en met name degenen onder ons die de verschrikkingen niet aan den lijve hebben ondervonden, zouden geneigd kunnen zijn hieraan voorbij te gaan. Nieuw geweld, nieuw leed en nieuwe oorlogen zouden de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog naar de achtergrond kunnen doen verdringen. Om dit te voorkomen en vanwege de 60-jarige herdenking in het voorjaar van 2005, wil "Oud Vorden" extra aandacht besteden aan deze oorlog. Niet dat wij de geschiedenis willen herschrijven. Genoeg boeken, ook één over het Vordense oorlogsverleden zijn voorhanden (zie "Vorden tijdens de bezetting", van Robert Ellenkamp).

Onze vereniging heeft een aantal (oudere) leden bereid gevonden hun persoonlijke oorlogsherinneringen op te schrijven en beschikbaar te stellen voor de Kronyck. Zij hebben de verschrikkingen in meerdere of mindere mate van zeer nabij meegemaakt. Het was ook lang niet in alle gevallen vanzelfsprekend dat zij hun ervaringen aan het papier durfden toe te vertrouwen. Voor het feit dat zij uiteindelijk toch instemden met ons verzoek, zijn wij hen erkentelijk.

Wij mogen hun verhaal in hun eigen stijl, in hun eigen taal, zomaar plaatsen in onze, uw Kronyck. Het helpt ons 'niet te vergeten'.

Hennie Reindsen

HERINNERINGEN AAN DE EERSTE OORLOGSMAANDEN

Het was 's morgens heel vroeg en nog niet eens licht. Nederlandse militairen lieten de bommen aan de Ruurloseweg met springstof over de weg vallen. Dit gebeurde aan één kant van de weg. Het had echter niet veel effect, want de Duitsers gingen er met hun pantserwagens door de voortuinen gewoon om heen. Ook de brug over de Vordense Beek op de Nieuwstad ging met en hevige knal de lucht in. Vordenaar Frans Smit, die er dicht bij woonde, werd hierbij nog gewond. Hij wilde zijn huis niet uit, wat hem dus lelijk opbrak. Maar het viel achteraf nog wel mee. Ik vond het allemaal wel spannend en had eigenlijk geen idee wat er allemaal kon gebeuren. Het is oorlog, hoorde ik roepen. De dag ging voorbij, Vorden was bezet door de Duitsers, maar in mijn ogen veranderde er nog niet veel. Maar er waren genoeg geruchten. Ze kwamen de IJssel bij Zutphen nooit over, dacht ik, want de brug was door de Nederlanders vernield. Die moest eerst worden gemaakt, waren mijn gedachten. Van rubberboten en landingsvaartuigen had ik nog nooit gehoord en veel Vordenaren ook niet.

De tweede nacht kwam het echte grote leger door Vorden. Vanuit mijn slaapkamer boven, aan de Zutphenseweg, kon ik alles mooi overzien. Van mijn ouders mocht ik niet naar buiten. En er kwamen er wat voorbij! Duizenden marcherende soldaten. Er kwam geen einde aan, leek het wel. Het werd licht en het ging maar door. Veel van de soldaten hadden een bloeiende seringentak in de loop van hun geweer gestoken. Het leek wel of ze naar een feest gingen. Dan weer een colonne cavalerie, huzaren te paard, met kanonnenwagens. Alles werd getrokken door 2 en 4 paarden. Het maakte veel indruk op mij. Dit hele spektakel duurde een paar dagen. Ze dachten dat ze zo door konden lopen tot aan de Noordzeekust. Ze zongen dan ook uit volle borst: Und wir fahren gegen England. Ze merkten echter al snel dat dát toch niet zo eenvoudig was.

De IJssel was hun eerste tegenstand op Nederlands grondgebied. Er werd zwaar gevochten en ze werden vanuit de bunkers aan de IJssel hevig beschoten. Daar leden ze dan ook hun eerste verliezen. En het zingen zou dan ook wel afgelopen zijn, dacht ik zo. Ook aan Nederlandse kant werden verliezen geleden. Het gebulder van de kanonnen kon je in Vorden nog horen. Na twee dagen was de tegenstand gebroken en trokken de Duitsers de IJssel over. Een noodbrug werd snel gemaakt. Het Duitse leger kwam weer in beweging, want van Zutphen tot in Vorden lag het helemaal vol met militairen. Op een gegeven moment hoorden we vliegtuiggeronk boven ons huis. De Duitsers doken aan alle kanten achter de bommen en in de sloten langs de weg, maar wij bleven gewoon kijken. Daar komen ze, riep de buurman en meteen begonnen de vliegtuigen tijdens de duikvlucht te schieten. Of ze wat geraakt hebben, weet ik niet. Volgens mijn vader waren het Franse jagers en er was ook een Engels vliegtuig bij. Toen het weer rustig was, ging de karavaan weer verder.

Later heb ik in de eiken voor het huis nog kogels uit de stam gehaald. Ze hadden ons ook best kunnen raken, maar we wisten nog niet veel van oorlog voeren af.

Op de derde dag kwamen er Duitse vrachtwagens vol met Nederlandse krijgsgevangenen in Vorden. Deze werden verder afgevoerd naar Duitsland. Het leek erop of het leven weer gewoon door ging. In mijn ogen althans. Dat er natuurlijk veel meer gebeurde, wist ik ook niet. Op een gegeven moment werd er bekend gemaakt dat Rotterdam door de Duitse luchtmacht was gebombardeerd. Dit was de eerste open stad die de Duitsers bombardeerden. De binnenstad was totaal vernietigd. Hierna gaf Nederland de strijd op tegen Duitsland. Ze hadden ook geen andere keus, want anders zouden er nog meer steden zijn verwoest.

Nu werd men ook pas goed wakker en wist men waartoe het Duitse leger in staat was. Op 15 mei capituleerde Nederland. Mijn vader was niet in dienst, omdat hij vanwege een bedrijfsongeval maar één goede hand had. Hij was daardoor afgekeurd. Hij was chauffeur bij de firma Wesselink (bouwmaterialen). Iedereen ging zo goed als mogelijk was weer aan het werk. Al was het dan ook onder druk van de Duitsers. Tot september moest ik nog naar de lagere school. Daarna zou ik beginnen op de Mulo in Zutphen.

In die tussentijd bekeek ik met mijn vriendjes zo'n beetje alles wat voor ons interessant was. De bommen die als versperring dienst hadden gedaan werden weer

fig. 1. Willem Koop ergens in Delft, waar hij tijdens de verplichte transporten voor de Duitsers terecht was gekomen. Foto enige tijd later door een bewoner van de bewuste straat naar de familie Koop opgestuurd.

opgeruimd. De bruggen die ze hadden laten springen werden weer gerepareerd. De eerste Nederlandse NSB'ers begonnen door het dorp te marcheren. Dat waren Vordenaren die daar lid van waren. Ik had niet gedacht dat het er zoveel waren. Ik begreep er niks van. Toch dacht ik wel: wat willen die mensen eigenlijk? Later kwam ik daar wel achter. Het waren handlangers van de Duitsers. Aan de Duitsers had ik nog niet eens zo'n hekel. In het begin had je er ook niet veel last van. Maar dat werd anders toen ze mijn vader oppakten. Het was op het einde van mei. Hij moest met de vrachtwagen voor hen rijden. Veel zin had hij er ook niet in, maar het zou maar eenmalig zijn, werd hem beloofd. Eén vracht wegbrengen naar Arnhem. Ze hadden wel een stok achter de deur. Als hij zelf reed, kon hij weer terug met zijn wagen. Deed hij dit niet, dan was Wesselink zijn auto kwijt. Dat wilde hij zijn baas niet aan doen, dus ging hij toch maar. Na 3 dagen zou hij weer terugzijn, was hem beloofd.

Na de derde dag nog niets te hebben gehoord, ging mijn moeder naar Wesselink om te vragen of die al iets gehoord had. Maar die wist ook van niets. Na 6 dagen kregen we een brief van hem. Hij scheef dat het goed met hem ging, maar hij kwam voorlopig niet naar huis. Hij was in Rotterdam en stond met zijn wagen in het Feyenoord stadion. Het was een afschuwelijke ravage in de stad, door dat bombardement, schreef hij. Dus wij verder maar afwachten.

De dagen werden weken en de weken maanden, maar we hoorden niets meer. En niemand kon ons vertellen waar hij was gebleven. Toch kwam er op een gegeven ogenblik een briefkaart uit Frankrijk. Alles was goed met hem, schreef hij. Als hij weer thuis was, zou hij het allemaal wel vertellen. En inderdaad, hij kwam weer thuis, maar hoe? Na maanden als gevangene tussen de Duitsers als gedwongen chauffeur achter het front gereden te hebben tot aan Calais, zijn ze er met één vrachtwagen en acht andere chauffeurs tussenuit geknepen, richting Nederland. Een gemakkelijke rit zal het niet geweest zijn. Maar de grens werd bereikt en ze waren weer in Nederland. Iedereen was natuurlijk blij, want na een uur of wat zouden ze weer thuis zijn, dachten ze. Het liep echter wel anders. Een ongeluk op de geasfalteerde

fig. 2. Willem Koop tijdens het begin van de oorlog in Delft. Hij wast zijn handen, kennelijk na een onderhoudsbeurt te hebben uitgevoerd aan zijn vrachtwagen waarmee hij voor de Duitsers moest rijden.

fig. 3. Een illegale krant, als vluchtschrift vanuit Engeland verspreid door de RAF. (G. Koop)

betonweg, in de buurt van Ede, kostte aan twee mannen het leven en van mijn vader bijna. Ze waren uit de laadbak geslingerd. Hij liep een dubbele schedelbasisfractuur op, rugletsel en een gebroken arm. Hij werd opgenomen in een ziekenhuis in Ede. Het ongeluk gebeurde 's nachts. De andere morgen kwam de wachtmeester van de rijksveldwacht, G. van der Peijl, het aan ons vertellen. Zijn zoon Goof was mijn vriend.

Met mijn moeder achter op de motorfiets van Van der Peijl gingen ze naar Ede.'s Avonds laat kwamen ze weer terug. Het was geen best nieuws waar ze mee terug

fig. 4. Een van de wagens, met entourage, die tijdens de bevrijdingsoptocht in Vorden meereed/meeliep). (foto Gré Martens)

kwamen. De kans dat hij het zou halen was erg klein. Hij lag in coma. Na 14 dagen mocht ik ook een keer mee om hem te bezoeken. We gingen dan met de fiets. Moeder ging om de dag naar Ede, vaak met de fiets en soms met Van der Peijl. Na 4 weken was hij nog niet bij kennis. De dokter in Ede kon niets meer voor hem doen. Hij moest overgebracht worden naar Utrecht, naar het Academisch Ziekenhuis. Daar zou hij worden geopereerd. Vader was een van de eerste patienten, bij wie, zoals men dat toen noemde, 'de schedel werd gelicht'. Dit werd gedaan door professor dr. Sillevius Smit. En de operatie is geslaagd.

Het herstel ging heel langzaam. Eindelijk kwam hij weer thuis. Het was op 20 september. Dat was heel wat later dan wat de Duitsers begin juni hadden beloofd. Het heeft bijna de hele oorlog geduurd voor hij er weer boven op was. Vanaf die tijd waren mijn gedachten over de Duitsers wel veranderd. Zij immers hadden schuld aan dit alles, vond ik. Als ik ze hak kon zetten, zou ik dat niet laten, dacht ik toen. En dat heb ik dan ook niet nagelaten.

Gerrit Koop

HERINNERINGEN AAN DE OORLOGSJAREN IN VORDEN

De oorlogsjaren heb ik nog bewust meegemaakt. Ook de mobilisatie in 1939 herinner ik me nog. Ik was 8 jaar toen de mobilisatie werd afgekondigd. Er waren in die tijd regelmatig Nederlandse militairen in en om Vorden te zien, vooral langs de Ruurloseweg en de Zutphenseweg. Ik kan me nog herinneren dat er in de Enk een gat in de grond was gegraven, met wat zakken zand er omheen, waar een mitrailleur was opgesteld met soldaten er bij. Veel jonge mannen, boerenzonen, zowel als burgers, werden toen opgeroepen voor militaire dienst. Iedereen in een bepaalde leeftijdsklasse was in dienst. De vrouwen die alleen thuis bleven, moesten al het werk doen. Vooral op boerderijen waarvan alle jonge mannen in dienst waren, was het voor de vrouwen zwaar.

Er waren stellingen langs de wegen gebouwd, gaten in de weg gegraven, springladingen om bomen en ook onder bruggen aangebracht.

Ik kan me herinneren dat er net voor de oorlog nog een grote tentoonstelling was in het Vordense Bos. Dat was in 1939 en die was georganiseerd door de landbouworganisaties en de middenstand. Deze tentoonstelling droeg naam Lamito (Landbouw- en Middenstands-tentoonstelling). Er was een breed assortiment aan artikelen en zaken tentoongesteld, zoals landbouwmachines, maar ook keukens en allerlei andere spullen die in die tijd te koop waren. Het was voor die tijd een groot evenement.

Vanwege de **Bezetting** heb ik als kind maar twee keer een echt Koninginnefeest meegemaakt. Dat was in die tijd op 31 augustus, want dan was onze Koningin Wilhelmina jarig. Dan had iedereen vrij en voor de kinderen was er feest. Er werden voor hen wedstrijden georganiseerd, zoals: koekhappen, zaklopen, touwtrekken, hardlopen, en zo meer. Er werd getrakteerd op ranja en snoep en in het dorp stond een draaimolen.

Op vrijdag 10 mei 1940, vroeg in de ochtend, bliezen Nederlandse militairen de brug over de Vordense Beek bij de leerlooierij van Albers op (de 'Peppelenbrug'). We werden wakker van de knal. Vader vertelde ons toen dat er oorlog was. Wat dat allemaal inhield werd ons wel verteld, maar snappen deden we er nog niet veel van. Nadat de brug er uit was, is er nog een vrachtwagen geladen met kolen in de beek gereden. De chauffeur had niet in gaten dat de brug weg was en kon niet op tijd meer remmen. Kort nadat we hadden gehoord dat er oorlog was, kwamen er Duitse soldaten aanmarcheren over de Zutphenseweg en Het Hoge. Ze gingen allemaal richting Zutphen en Baak. Men vertelde toen dat leden van de NSB de Duitsers de weg wezen, om zo verder te trekken. De soldaten die langs marcheerden, zongen liederen onder het lopen. Ze zagen er verzorgd en netjes uit. Ze hadden mooie, gepoetste schoenen aan en droegen koppels met hakenkruizen er op. Ze droegen een geweer en sommigen een mitrailleur. Ook kwamen er soldaten langs op paarden en met kanonnen en andere legervoertuigen.

fig. 1. Enkele opnames van de Lamito, de landbouw- en middenstandstentoonstelling die in Augustus 1939 werd gehouden te Vorden (in: Gelderland in Woord en Beeld, van 25 augustus 1939). De keuken was gebouwd door G.J. Harmsen. (Gabriel, Vorden)

Hoewel het ons werd verboden door mijn vader om aan de Zutpenseweg te gaan staan kijken, konden we dit toch niet laten. Het maakte een enorme indruk op ons. Het ging maar steeds door met de aanvoer van troepen. Al die tijd was er geen Nederlandse soldaat meer te bekennen.

In de school aan Het Hoge heeft het Duitse leger nog een tijdje een aantal Nederlandse soldaten als krijgsgevangenen vastgehouden. Waar die vandaan kwamen is mij nooit duidelijk geworden, maar zij moeten ergens op de Veluwe gevangen genomen zijn. Deze mensen mochten wel op het schoolplein rondlopen maar niet buiten het hek komen. We hebben wel met ze gesproken en wat spullen voor ze gehaald in winkels in het dorp.

Na de overgave zijn deze soldaten gedemobiliseerd en konden ze naar hun huis terugkeren.

Er was in de eerste dagen van de oorlog geen school. Pas toen de krijgsgevangenen weg waren en nadat de school was opgeruimd en schoongemaakt, begonnen de lessen weer. Voor ons als kinderen, maar ook voor ouderen, begon het gewone leven weer op gang te komen en merkte men niet veel meer van de oorlog. De Jodenvervolging die in Duitsland al veel langer aan de gang was, kreeg ook hier zijn vervolg. Ze werden zo van de straat opgepikt en weggevoerd in een treinwagon gedreven en op transport gesteld.

Dit gebeurde ook in Hengelo (Gld.), waar nogal wat Joden woonden. Deze werden ook in Vorden op de trein gezet. Mijn vader heeft nog met enkele van hen gesproken op het station. Deze mensen wisten niet wat hun boven het hoofd hing. Ze dachten dat ze in Duitsland tewerk gesteld zouden worden. Maar geen van deze mensen is ooit teruggezien. Er zijn ook wel Joden ondergedoken geweest in Vorden en omgeving, maar dat hoorde je niet, want het was buitengewoon gevaarlijk om daar over te praten. Als je werd gepakt, dan kon dat je leven kosten. Vooral NSB'ers waren actief in het aanhouden en opsporen van Joden. In de gemeente Vorden woonden in de jaren net voor de oorlog al geen Joden meer.

Toen het de Duitsers wat minder voor de wind ging en ze overall meer weerstand ondervonden, moest iedereen op bevel van de bezetter zijn radio inleveren. Zo kon men minder goed inschatten hoe de oorlog verliep. Er waren ook nogal wat mensen die een oude radio inleverden, maar er ook een achter hielden en zo toch radio Oranje bleven beluisteren. Zo ook mijn vader, die de radio onder in het aanrecht had staan. Hij luisterde elke dag om 1 uur naar de berichten. Ik moest dan vaak op de uitkijk staan en mijn vader waarschuwen als er iemand bij ons kwam. Was het 'goed volk', dan bleef mijn vader luisteren, zo niet, dan werd de radio uitgezet.

Op een middag kwam er een persoon bij ons uit de buurt om hout, terwijl mijn vader zat te luisteren en toen moest het aanrecht dicht. We wisten dat deze per-

soon met de Duitsers heulde. Hij werd geholpen en vertrok weer. Dit gebeurde zo 3 middagen na elkaar. Toen was voor mijn vader de maat vol en riep hij hem om binnen te komen, maar bleef wel bij de radio zitten luisteren tot de uitzending voorbij was. De persoon in kwestie kreeg een uitbrander van mijn vader. Deze zei dat hij tussen de middag met rust gelaten wenste te worden om te kunnen luisteren. En hij kreeg de uitdrukkelijke mededeling dat hij hierover met niemand mocht spreken, ook niet met partijgenoten, anders zou het met hem slecht aflopen. We hebben er verder geen last meer van gehad.

In het begin van de oorlog waren er in Vorden nogal wat 'sympathisanten', mensen die met de Duitsers heulden, die de kat uit de boom keken en afwachtten hoe Hitler en zijn trawanten het zou vergaan. Die werden KWW'ers genoemd, ('kijken wie wint'). En als ze wat aan de vijand konden verdienen waren ze ook van de partij. Sommigen werden niet vertrouwd door de burgerij, maar naar mate de Duitsers terrein verloren, schaarden deze personen zich meer en meer aan 'de goede kant'.

Wanneer Duitse steden door de geallieerden vanuit de lucht werden aangevallen gebeurde dit meestal 's nachts. Er kwamen dan drommen vliegtuigen over die een bommenlast bij zich hadden. De Duitsers probeerden deze vliegtuigen neer te schieten. Ze hadden overal enorme zoeklichten staan, die probeerden een vliegtuig in hun lichtbundel te krijgen, om het vervolgens met luchtafweergeschut neer te halen. Maar met die bommenwerpers vlogen ook steeds een aantal jachtvliegtuigen mee, die de bommenwerpers moesten beschermen en dus luchtgevechten aangingen met de Duitsers. Ook gebeurde het wel dat wanneer de luchtafweer een vliegtuig in de lichtbundel had, een jager een duikvlucht uitvoerde op een zoeklicht om dit uit te schakelen.

We moesten 's nachts het bed uit wanneer er vliegtuigen overkwamen. Er stond een bed in de kelder en daar moesten we dan proberen te slapen, maar vaak ging dit niet vanwege het geweldige gebrom van de vliegtuigen. Mijn vader stond meestal op de uitkijk, om te zien wat er zoal gebeurde. Soms kwam hij bij ons in de kelder. Dan was er meestal wat aan de hand boven Vorden: een luchtgevecht, of een brandend vliegtuig, dat was aangeschoten. Als dan na een tijdje al die toestellen weer van Duitsland terugkwamen, begon het spektakel opnieuw, alleen was het dan minder gevaarlijk. Ze waren dan hun bommenlast kwijt en waren wendbaarder. Wanneer alles weer rustig was, konden we naar ons eigen bed.

Er zijn op verschillende plaatsen in de gemeente Vorden vliegtuigen neergestort en vliegeniers verongelukt, maar er kwamen er ook met hun parachute levend aan de grond. Die probeerden zich dan ergens te verstoppen, of bij een boerderij hulp te krijgen. Een boer in Hackfort hielp zo iemand aan kleren om te kunnen ontsnappen en via Zwitserland en Spanje weer naar Engeland te komen, maar hij werd onderweg door de Duitsers opgepakt. Toen zijn kleding werd door-

zocht, vond men een briefje met de naam en het adres van de boer. De Duitsers hebben die boer toen opgehaald en naar een concentratiekamp gestuurd. Men heeft nooit meer wat van hem gehoord. Zo gevaarlijk was het in die tijd om piloten of Joden te helpen.

Na verloop van tijd werd het aantal Duitse vliegtuigen steeds minder en werd het voor de geallieerden gemakkelijker om de boel vanuit de lucht te controleren. Zo reed er op een zeker heldere zondagmorgen een Duitse militair op een motorrijwiel over de Zutphenseweg. Hij kwam vanuit het dorp en ging richting Zutphen. Een geallieerde vlieger had hem kennelijk gezien, want toen hij net onder de dekking van de bomen vandaan was, kregen ze hem te pakken. Hij is hierbij omgekomen.

Na de landing in Normandië, in juni '44, werd de Engelse luchtmacht steeds meer de baas in de lucht en begon deze ook doelen in onze omgeving te bestoken. Zo gebeurde het regelmatig dat de kruising van de Ruurloseweg met de spoorlijn doelwit was. Er is herhaaldelijk geprobeerd deze kruising te bombarderen, maar het lukte maar steeds niet. Wel vielen er toen bommen in de omgeving, die daar dan de nodige schade veroorzaakten, bijvoorbeeld aan de Empo-fabriek en aan huizen daar in de omgeving.

Bij een van die bombardementen zijn destijds nog 3 mensen om het leven gekomen bij Houtzagerij Groot Bramel. Ze hadden nog wel geprobeerd naar de schuilkelder te komen, maar zijn zo ver niet meer gekomen.

Op de spoorlijn richting Ruurlo is nog eens een trein door vliegtuigen onder vuur genomen. Er zijn daarbij een aantal Duitsers om het leven gekomen. Ook een aantal paarden, die in de trein werden vervoerd, hebben daarbij het leven gelaten. Hoeveel mensen hierbij omgekomen zijn, is niet bekend. Juiste aantallen doden werden nooit vrijgegeven. Soldaten die omkwamen werden vaak in een kuil, zonder lijkst, begraven. Alleen officieren kregen een kist. Zo ook een paar officieren die om waren gekomen in die bewuste trein. Zo werd de Duitse soldaat die op zijn motor werd getroffen door vliegtuiggeschut aanvankelijk ook meteen in de tuin van Bella Vista, destijds het huis van notaris Van Haeften, begraven.

Gedurende de oorlog vond de overheid het raadzaam dat er een aantal grafkisten in voorraad waren, zodat men bij een aanval waarbij doden vielen over wat kisten kon beschikken. Zo kreeg ook mijn vader de opdracht hiervoor te zorgen. Na de beschieting van de trein hebben de Duitsers twee officieren op een wagen geladen en bij Hotel Ensink, nu Hotel Bakker, gebracht. Mijn vader kreeg de opdracht twee kisten te bezorgen bij Hotel Ensink. Wij hebben die kisten op een handkar naar Hotel Ensink gebracht en ik mocht mee. Daar aangekomen, zei een Duitse soldaat dat wij die mensen in de kist moesten leggen, waarop mijn vader zei dat hij dat niet alleen kon en dat ook niet deed. Een van de soldaten zei toen:

kijk, zo moet dat. Hij pakte de kist, sleepte die naar de wagen waarop de lijken lagen, pakte toen de laars van de officier beet en sleepte die van de wagen in de kist. En vervolgens ook het andere lijk. We hadden een grote en een kleinere kist bij ons. De kleine man werd in de grote kist gedaan en de grote in de kleine kist. Zij waren kennelijk al wel wat gewend en gingen waarschijnlijk wel vaker met iets dergelijks om, maar als jongen stond je daar toch wel even van te kijken.

Als jongen van een jaar of twaalf kreeg je trouwens nergens problemen mee. Je moest wel uitkijken, maar je kon lopen waar je wilde en zo kwam je eigenlijk overal. Maar, we werden wel eens weg gestuurd, bijvoorbeeld van een plek waar een stuk van een vliegtuig was neergekomen. Daar mocht je niet bij komen.

Toen we op een morgen buiten kwamen, hingen er overal posters en affiches met teksten en hakenkruizen er op van Duitsland wint voor Europa op alle fronten. Dat was in de tijd dat er in Afrika werd gevochten tegen het Engelse leger. Deze posters waren 's nachts door de NSB'ers opgehangen.

Als reactie daarop ging mijn vader de volgende dag met een pot verf naar de school op Het Hoge en schilderde een grote 'W' op de muur van de school. Die 'W', van Wilhelmina, heeft daar nog op de muur gestaan tot er een schoollokaal bij aan werd gebouwd, maar dat was wel 20 jaar later! Voor mij was dat altijd een mooie herinnering.

Op Het Hoge was de slagerij van Derk Jansen, die daar varkens, schapen en kalveren slachtte en er ook worst maakte. We waren eens met een heel stel jongens op Het Hoge. Harry Lauckart had toen een trommel bij zich en trommelde en dan zongen we wat. Derk Jansen kwam uit zijn winkel naar buiten en vroeg: kunnen jullie het Wilhelmus zingen? Ja hoor, dat konden we wel. Hij zei toen: als jullie nu eens het Wilhelmus zingen en naar de Raadhuisstraat marcheren, tot bij Hassink en dan terug, dan krijgen jullie van mij een stuk leverworst. Nu dat wilden we wel en dat ging ook uitstekend. Een dag of wat later wilden we wel weer een stuk worst en gingen dus weer naar Jansen. En dat ging zo een paar keer. Maar op een keer, toen we net bij Hassink waren, kwamen er een paar 'zwarten'. 'Zwarten' waren NSB'ers, in een zwart uniform. Die wilden wel eens weten wie daar het Wilhelmus zongen. We stoven alle kanten op, achter huizen langs, door tuinen heen en verstopten ons. Na een tijdje, toen de kust weer veilig was, gingen we onze worst halen, maar het was wel de laatste keer.

In de herfst van 1944 hebben NSB'ers, of andere personen, twee joodse vrouwen, die verscholen zaten in een bos bij de Kasteel De Wildenborch opgepakt en weggevoerd. Zij hadden zich daar verstopt in een verblijf in de grond. Ze werden door diverse mensen van voedsel voorzien, maar de joodse vrouwen wisten niet wie die mensen waren. Zo konden zij bij een verhoor ook geen namen noemen.

Toch denkt men dat deze verblijfplaats is verraden, of deze schuilplaats moet door een paar Duitsers of 'zwarten' toevallig zijn ontdekt.

Deze joodse vrouwen werden afgeleverd bij de SS, die een onderkomen had in kasteel De Kieftskamp.

Mijn vader hoorde van het geval en wilde deze mensen helpen. Hij werkte wel eens op Huize Vorden voor baron Van der Borch. Daar hielden gedurende de oorlog een paar Duitse officieren hun verblijf. Zodoende sprak hij die Duitse officieren wel eens. Die vroegen hem eens hoe het ging met de oorlog en wat hij er van wist. Zij wisten natuurlijk ook wel dat de burgers ook wel op de hoogte waren. Hij heeft deze officieren nog gevraagd of ze er wat aan konden doen om deze joodse vrouwen in Nederland te houden. Mijn vader heeft toen nog voorgesteld om deze joodse vrouwen bij hem te laten werken, bijvoorbeeld als schoonmaaksters, of om te helpen met koken, om ze zo hier te houden. Voor eten hoefden ze niet te zorgen, dat wilde mijn vader wel regelen. Na enig overleg wilden ze zich er wel voor inzetten, maar een paar dagen later zeiden ze dat ze het niet konden regelen. De SS bleek machtiger dan de Wehrmacht.

Mijn vader is nog op bezoek geweest bij de SS. Die waren gehuisvest op De Kieftskamp, maar ook daar was geen schot in de zaak te krijgen. Toen hij weg ging bij De Kieftskamp reden er even later een aantal auto's weg, waarschijnlijk om hem te zoeken, maar hij fietste overal binnendoor en kwam zo heelhuids weer thuis. De joodse vrouwen zijn toen afgevoerd naar Westerbork, maar konden niet verder worden vervoerd naar Duitsland. Ze hebben daardoor de oorlog overleefd.

Na de oorlog kwamen er een paar Engelse officieren met een tolk bij mijn vader en vroegen hem of het waar was dat een paar Duitse officieren hem wel hadden willen helpen met het in veiligheid brengen van joodse vrouwen en hoe het allemaal was gegaan. Toen hij hen vroeg hoe zij aan dat verhaal kwamen, bleek dat die bewuste Duitse officieren in hun gevangenschap, tijdens het verhoor, het een en ander hadden verteld over dit geval. Zij wilden dus weten of dat waar was.

Op 25 september 1944 kreeg mijn vader bericht dat er een man op het kerkhof was gebracht die was overleden. Deze was in een gebouwtje gelegd en moest worden opgebaard. Pa ging er kijken en moest voor een kist zorgen. Het bleek een politieman te zijn die was neergeschoten. Na enige informatie te hebben ingewonnen, bleek deze politieman uit Gorssel te komen. Hij was opgepakt door de SD (Sicherheits Dienst). Dit was een speciale ordedienst van de Duitsers. Deze SD-eenheid was gelegerd op 't Selsham. De Duitser hadden inlichtingen van hem willen hebben. Toen bleek dat hij die niet wilde geven, of niet had, hadden ze hem weggestuurd. Maar, terwijl hij in de auto stapte, hebben de Duitsers hem, nog op de oprijlaan van het Selsham, door het hoofd geschoten. Daar hebben gemeentearbeiders het ontzielde lichaam weggehaald. Deze Gorsselse politieman bleek opperwachtmeester J. Meyer te zijn. Mijn vader heeft later van zijn weduwe nog

een foto van hem gekregen en zij heeft mijn vader nog bedankt voor het werk dat hij had gedaan.

De Duitsers hadden bij Gorssel raketopstellingen staan. Daar lanceerde men de zogenaamde V-1's, die daar werden afgeschoten om in Engeland doelen te treffen. De Engelse luchtmacht heeft deze raketinstallatie nooit ontdekt vanuit de lucht. Die was door de Duitsers uitstekend in de bossen verstoppt. In die omgeving mocht destijds niemand komen. Dit was 'Sperrgebiet'. De raketten werden alleen overdag en bij slecht zicht afgeschoten, als het mistig was, want dan waren er namelijk geen Engelse vliegtuigen in de lucht.

Langs veel wegen lagen telefoonkabels van het Duitse leger. Die werden nogal eens doorgeknipt door mensen, die zodoende sabotage pleegden, om de bezettingsmacht tegen te werken. Omdat dit vaak gebeurde, vaardigden de Duitsers een speciaal bevel aangaande 'kabelwacht' uit, die door de manlijke bevolking moest worden uitgevoerd. Men moest daarvoor, met twee mannen in een team, langs een weg patrouilleren, om zo deze telefoonkabels in de gaten te houden. Voor zover ik mij herinner, hoefde dit alleen 's avonds te gebeuren. Er werd een administratie van bijgehouden, om zo te kunnen nagaan wie er wacht had gelopen wanneer er een kabel was vernield.

Evenals kabelwacht was er ook 'dorsmachine-wacht'. Dit laatste om te voorkomen dat er stiekem graan werd gedorst. Maar ondanks het feit dat er werd gecontroleerd werd er toch gesmokkeld en werd er zo graan achtergehouden. Ook tijdens 'legaal dorsen' werd er graan achterover gedrukt. Sommige controleurs lieten dit trouwens oogluikend toe.

In de laatste herfst en winter voor de bevrijding lagen er Duitse soldaten in de school aan Het Hoge en konden we dus niet naar school. Wat verder in de winter kwamen er ook gevangengenomen Russen in de school. Die werden overal in het dorp ingezet bij burgers, om daar werkjes te verrichten, bijvoorbeeld brandhout zagen. Bij de mensen waar ze werkten kregen ze dan eten. Deze Russen hadden erge honger, want van het Duitse leger kregen ze alleen een beetje koolsoep. Ook de Duitse soldaat, die mee kwam als bewaker, kreeg op die manier wat eten. Maar lang niet iedere gevangene werd uitgezonden en diegenen die achter bleven in Duitsland kregen bijna geen eten.

fig. 2. Politieagent Meyer, uit Gorssel, die op 24 sept. 1944 bij 't Selsham werd geliquideerd door de SD. (foto na de oorlog gekregen van de wed. Meyer, Gorssel)

PROV. VOEDSELCOMMISSARIS
VOOR GELDERLAND
ARNHEM, 1-10-1942.
AFD. MOTORBRANDSTOF

VERGUNNING No. 4

tot het gebruiken van Uw dorschmachine, merk:

Guul

voor het dorschen van den oogst 1942. Deze vergunning dient steeds bij de dorschmachine aanwezig te zijn. Zij moet op verlangen worden getoond en op eerste aanvraag aan mijn Bureau worden teruggezonden.

DE PROV. VOEDSELCOMMISSARIS
VOOR GELDERLAND.

M. G. J. van der Vliet

4000 - 4 - '32. L.C.O. 733. K 508

fig. 3. Vergunning tot het 'dorschen' van de oogst van het aangegeven jaar, afgegeven door de Provinciale Voedselcommissaris in Arnhem van het Departement van Landbouw en Visscherij. (J. van Ark, Vorden-Wildenborch)

Wij jongens werden door mijn vader naar school gezonden met een zak winterwortels of een roggebrood, dat hij aan stukken had gesneden. Die gooiden we dan over de afrastering en dan vlogen deze gevangen er op af om een stuk te bemachtigen. Oom Derk bracht voor dit doel vaak winterwortels mee.

De leerkrachten van de school verzorgden zo goed en zo kwaad als het ging de schoollessen. We hadden op verschillende plaatsen les, bijvoorbeeld in de consistoriekamer van de Gereformeerde Kerk en bij verschillende boerderijen op de deel of in een schuur. We namen dan een paar blokken hout onder de arm mee naar de schoollessen. Het hout werd gebruikt om te stoken, anders was het te koud. We hadden vaak maar één of twee halve dagen les in de week. Wel kregen we wat huiswerk mee.

In de winter van 1944/'45, na de Slag om Arnhem, was er geen andere verbinding meer met het westen van Nederland dan alleen over de Veluwe. De bevolking in het westen van Nederland leed in die winter honger. Zo erg dat er zelfs mensen met kinderwagens naar de Achterhoek kwamen om voedsel te halen. Voedingsmiddelen als roggebrood, boter, kaas, aardappelen, eieren, vlees en spek waren hier nog wel te krijgen. Er werd uiteraard wel een kleine vergoeding voor gevraagd, want ook de boeren die dit eten produceerden, moesten leven.

Er waren ook mensen die misbruik van deze eten-halers maakten en woekerprijzen bedongen voor dit eten. Dat waren de 'zwart-handelaren'. Gelukkig hebben veel van deze handelaren de onrechtmatig verkregen rijkdom met de geldzuivering na de oorlog weer moeten inleveren. Na de slag om Arnhem zag ik de Duitsers met een bijzonder soort auto rijden. Die hadden wel de kleur van hun leger, maar dit voertuig had ik nog niet eerder gezien. Ze stonden er mee aan de Zutphensweg. Wat het was bleek pas na de bevrijding, toen de Canadezen met hun jeeps kwamen. Het bleek oorlogsbuit te zijn geweest, zeer waarschijnlijk bij Arnhem vandaan.

In 1944 werden er bij razzia's mensen opgepakt die zonder enige vorm van proces op transport werden gesteld naar Duitsland om er te werken in de oorlogs-industrie.

De in Duitsland tewerk gestelden probeerden, wanneer ze maar de kans kregen, te ontsnappen, om zo weer naar huis terug te kunnen keren. Zo gebeurde het dat, toen we op en dag aan het aardappels 'steken' (rooien) waren, mensen vroegen waar Harmsen woonde. We kregen op een keer een groep van een man of zeven bij ons thuis, om te overnachten en te eten. Die moesten dan de volgende dag de IJssel over worden gezet, om daarna verder naar huis te lopen. Dergelijke passanten overnachtten in dat geval op de zolder van de werkplaats, waar stro lag. De volgende dag liepen wij dan naar een oom en tante van ons (oom Derk en tante Mina) in Baak, met een eindje achter ons, in groepjes van twee, die overnachters.

We hadden een fluitje bij ons. Wanneer er onraad dreigde, of wanneer we Duitsers tegen kwamen, floten we en verspreidde de groep zich. We bleven dan in Baak slapen en liepen de volgende ochtend weer terug naar Vorden.

De naar Baak gebrachte mensen werden de volgende dag de IJssel overgezet bij Bronkhorst. Dit kon door middel van de bezetter zelf, want de organisatie Todt bouwde met mensen uit Brummen verdedigingsstellingen langs de IJssel bij Baak en omgeving. Wanneer deze 's avonds weer naar Brummen terug gingen, werden de vluchtelingen opgenomen tussen deze gravers en zo de IJssel overgezet.

Ook vanuit Vorden moesten mensen aan de stellingen langs de IJssel werken. Dit heeft ongeveer een half jaar geduurd. Men moest zich 's morgens melden bij hotel Brandenbarg en van daar uit ging het lopend, met een schop, naar Wichmond en Vierakker. Daar kregen de mensen te horen wat er moest gebeuren. Van werken kwam meestal niet veel terecht, maar omdat er elke dag weer een massa volk naar toe werd gestuurd, kwamen er toch enkele stellingen gereed. Deze werkzaamheden werden door de organisatie Todt met meest oude Duitse militairen uitgevoerd. De vergoeding die werd betaald was fl. 5,- per gewerkte dag en aan het eind van de week een brood.

Op een dag kwamen er zo weinig mensen opdagen dat er door de Duitsers twee bekende Vordenaren werden gegijzeld. Deze personen zouden worden verbannen als er bijna niemand meer wilde komen om te graven. Die bekende Vordenaren waren dominee Jansen en de heer Lenselink, van De Weppel. De volgende ochtend kwamen er wel weer voldoende mensen opdagen.

Op zondag 18 maart 1945 kwam er omstreeks 1 uur 's middags een aangeschoten Engels vliegtuig over. Er sprongen een aantal bemanningsleden uit, die in het Warkense Veld aan de grond kwamen. Een aantal van hen werd al direct gevangen genomen en afgevoerd naar villa Buitenzorg, aan de Zutphenseweg, waar de Duitse Wehrmacht een verblijf had, evenals in enkele landhuizen in de naaste

omgeving. Deze Engelse bemanningsleden zijn na verhoor naar de Zutphense gevangenis gebracht. Diezelfde middag kwam een aantal vliegtuigen en bombardeerde de hierboven genoemde villa Buitenzorg. Er zijn een aantal van deze Duitsers, in hoofdzaak officieren, om het leven gekomen. Later hoorden we dat hier een commandocentrum van de Duitsers was gelegerd.

De bevrijding, op 1 april 1945

Zondag 1 april, eerste paasdag, was een mooie, heldere dag. 's Morgens vroeg verschenen er soldaten van het Duitse leger met paarden en wagens (het waren Oostenrijkers). Die durfden overdag niet verder te trekken, omdat ze bang waren dat ze zouden worden beschoten door vliegtuigen. Ze stalden hun voertuigen onder de stelling van de molen van Kluvers, om zo aan het zicht van de Engelse jagers te ontkomen. Deze soldaten wisten dat het Canadese leger in aantocht was en wilden het liefst blijven om zich daar over te geven aan de Canadezen, maar tegen de middag kregen ze bevel dat ze zich terug moesten trekken richting Zutphen. Van deze soldaten hebben we niets meer vernomen.

Om ongeveer 3 uur in de middag kwam er een Duits legervoertuig en dropte aan de Zutphenseweg één soldaat met een 'Pantserfaust'. Die heeft daar een paar uur in een eenmansgat aan de weg gestaan. Of deze het Canadese leger tegen moest houden? Deze soldaat is later wel weer opgehaald en weer richting Zutphen vertrokken. Dit was de laatste Duitse soldaat die ik gezien heb, tenminste in werkelijke dienst van het Duitse leger. Wel kwamen er wat later een aantal Duitse gevangenen, die werden geïnterneerd.

No. 44	
Ned. Binnenlandsche Strijdkrachten Interior military forces of the Netherlands	
Bij dezen wordt verklaard dat This is to certify that	
Naam Surname	MARTENS
Voornaam Christian name	Carolus Albertus
Persoonsbewijs No. Identity-card	V 40/001970
Adres Address	A 149
Behoort tot Belongs to	E. B. S.
Onderdeel Army-unit	Afd. Vornen.
Functie Function	Hulp Wapenmeester.
<i>De Gen. Cdt. Besztr. Ned. Binnenl. Strijdkr. The Regional Commander</i>	
Op last plz Odt. By order	
Datum van afgifte Date of issue	2 April 1945
K 534	

Omstreeks half 6 's middags kwamen de eerste Canadezen in zicht. Ze kwamen vanaf de kant van Ruurlo Vorden inrijden. Er is nog een paar keer geschoten, omdat er nog ergens een paar Duitse soldaten verbleven. Maar zodra deze zich hadden overgegeven, was alles voorbij.

Vorden is zonder noemenswaardige problemen ingenomen en bevrijd door het Canadese Leger. We keken onze ogen uit toen we dit leger zagen. Het was echt

fig. 4. Identiteitskaart van Carel Martens, die bij de Nederlandse Binnenlandsche Strijdkrachten (NBS) was ingedeeld. Kaart afgegeven op 2 april 1945, twee dagen na de bevrijding van Vorden. (Gré Martens)

Fig. 5. Armband gedragen door Carel Martens, die na de Bevrijding bij de districtsafdeling Vorden van de Binnenlandse Strijdkrachten was ingedeeld. (Gré Martens)

indrukwekkend wat ze aan materieel en voertuigen bij zich hadden. De eerste Canadese voertuigen hadden allemaal een groot felgekleurd doek van omstreeks 80 x 80 cm op het voertuig bevestigd. Hierdoor konden de vliegtuigen hun eigen troepen herkennen. Er was een groot verschil tussen het aftandse Duitse leger en het Canadese leger.

Nog diezelfde avond werden overal de in Vorden verblijvende NSB'ers opgehaald en gevangen gezet door leden van de verzetsgroep, die zich al meteen hadden gemeld. Dit waren mensen van de NBS (Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten).

Leden van de NSB werden gevangen gezet in de oude vleeswarenfabriek van Poesse. Hier was een hoge prikkeldraadomheining omheen gezet en de 'zwaardere' gevangenen werden in de kelder van de fabriek opgesloten. Al die personen zijn door een tribunaal berecht en veroordeeld en, na de straf uitgezeten te hebben, weer in vrijheid gesteld.

Enkele dagen na de bevrijding is de NBS er achter gekomen dat er op 't Selsham een graf was waarin enkele mensen lagen die waren vermoord door leden van de SD. Die zijn toen opgegraven. Een van de gedode personen was Bernard Luimers. Hij was een Jehova's getuige en wilde niet werken of inlichtingen verspreken aan de SD en is daarom vermoord. Luimers was in zijn leven timmerman. Hij had ook nog voor mijn vader gewerkt.

Geurt Harmsen

fig. 6. Onthulling van het Bevrijdingsmonument in de Vordense Enk, het latere Emmaplein, in 1947. Links op de foto zijn de heren G. Harmsen en D.J. Rouwenhorst, beiden Vordense aannemers, te herkennen. (foto G.H. Harmsen)

'OORLOGSKLANTEN'

Gedurende de oorlog moest er door de boeren een zogenaamd 'veeboekje' worden bijgehouden. Alle mutaties moesten hierin worden ingevuld. Hierop werd controle uitgeoefend door ambtenaren van de Crisis Controle Dienst (CCD) en de plaatselijke Bureauhouder. Geboorte, sterfte, aan- en afvoer, huisslaching, alles werd genoteerd, want het boekje moest kloppen met het aanwezige aantal stuks vee. Wilde men voor eigen gebruik wat extra slachten, dan moest men 'wat anders' bedenken. Zo had mijn vader gedurende de laatste oorlogswinter een stier van ongeveer 1 1/2 jaar oud, die hij wel wilde slachten voor eigen gebruik. De beide politieagenten uit Wichmond, Maters en Nekkers, konden natuurlijk zelf ook wel wat vlees gebruiken. Ze gaven mijn vader een verklaring dat de stier door de Duitse Wehrmacht was gestolen. Terwijl de stier werd geslacht en afgesneden door huisslachter Olthof, hielden zij de wacht. Naderhand fietsten zij naar huis met in hun fietstassen een flinke brok vlees.

Tijdens de gehele oorlogsperiode kwamen burgers uit Zutphen en Warnsveld bij de boeren in de omgeving om etenswaren, zoals: melk, eieren, boter, kaas, aardappelen, fruit, koolzaadolie, enz. te halen.

Gedurende de laatste oorlogswinter heerste er mond- en klauwzeer (MKZ) onder het vee. Besmette bedrijven kregen een aanplakbiljet op de deur en melk van die bedrijven mocht toen niet aan de fabriek worden geleverd. Dat was toen overigens geenszins een probleem. De melk werd in een grote koperen ketel van 50 liter op het fornuis gekookt en naderhand door de burgers met graagte afgehaald.

VEEBOEKJE
VOOR RUNDVEEHOUDERS N° 198722

(Model 1944)

Wijk (gemeente) 244 1/2
Plaats (landbouw) 244 1/2

Mantel no. 198722

Waarheid verklaard door de landbouwer

Waarheid verklaard door de landbouwer

Waarheid verklaard door de landbouwer

Waarheid verklaard door de landbouwer

Waarheid verklaard door de landbouwer

Op	1944	1945
1	100	100
2	100	100
3	100	100
4	100	100
5	100	100

Alle boeken in eigendom van het Ministerie van War. en Vloed. Het moet regelmatig worden bezocht en op nauwkeurig worden gecontroleerd. Verlies van het boekje wordt strafbaar.

DE VERDERE TOELICHTING OP DE ACHTERZIJDE

Voor verdere gegevens

D. Borgman

Het spreekt vanzelf dat de boeren zo lang mogelijk van deze situatie gebruik maakten. De koeien gaven vanwege de MKZ niet veel melk meer', zeiden de boeren, toen de melk weer aan de fabriek moest worden geleverd.

Wij hadden een verre neef in 's Graveland, bij Hilversum, die zelf een volkstuin had, waar hij veel in verbouwde. Maar af en toe liet hij d.m.v. een briefkaart weten, dat hij wel zin had in een kip. Dan werd er een kip

fig. 1. Exemplaar van een zogenaamd Veeboekje voor Rundveehouders, waarin precies werd bijgehouden hoeveel koeien men bezat (D. Borgman)

geslacht, goed verpakt in vetvrij papier en snel naar het postkantoor gebracht. Een paar dagen later kwam er dan een kaartje terug met daarop de mededeling, dat de kip goed smaakte.

Zijn enige zoon was in de oorlog ondergedoken, maar kwam af en toe op de fiets naar de Achterhoek om eten te halen. Hij liet zich dan in Cortenoever door vrienden over de IJssel roeien. Meestal sliep hij een paar nachten bij ons. Als er onraad was, ging hij met onze buurjongen, die bij ons ondergedoken was, naar een ander adres, waar een goede, geheime schuilplaats was. Voor hij dan weer naar huis terug keerde, knoeide hij altijd nog wat met zijn documenten en vertrok dan weer. We hebben nog steeds contact met zijn familie.

Bij het oudershuis van mijn vrouw kwam een sigarenmaker uit Utrecht eten halen. Hij kreeg naast het nodige voedsel, ook een pakje brood voor onderweg mee van grootmoeder Berenpas. Op die boterhammen zat gekookt spek. Later vertelde hij dat wanneer hij dan weer naar huis terug fietste, hij de weg naar Utrecht had onderverdeeld in etappes. Na ieder etappe had hij dan zo'n lekkere boterham met spek gegeten. Hij had ook nog wel geprobeerd wat over te houden voor vrouw en kinderen, om hen te laten proeven hoe lekker dat was. Tijdens de laatste oorlogswinter kwamen ook de mensen uit het westen van het land, uit wat men tegenwoordig de Randstad noemt.

In de Achterhoek hebben burgers niet echt honger geleden, daar zorgden de boeren wel voor, maar diegenen die uit het westen kwamen, kwamen echt vanwege

fig. 2. De familie Borgman, met twee van de dames die tijdens de hongervinter met een handkar vanuit Haarlem bij hen voedsel waren komen halen. (foto D. Borgman)

de honger. Ze kwamen met fietsen op massieve banden, òf zelfs zonder banden(!), lopend, met kinderwagens, trekkend met handkarren, enz. Als ze laat in de middag kwamen, bleven ze slapen in het hooi dat mijn vader op de deel uitspreidde. Dekens hadden ze meestal wel bij zich. Ik kan me nog herinneren dat er eens vier vrouwen uit Haarlem, lopend, met een handkar, bij ons kwamen. Die zijn toen een paar dagen gebleven om wat op verhaal te komen. Ze aten natuurlijk ook mee. 's Morgens pannenkoek met spek en verder op de dag wat de pot schafte. Toen zij weg gingen, deden zij de kleinste schoenen aan die ze bij zich hadden. Later verruilden zij die dan voor grotere, vanwege de blaren. Dat alles maakte toen grote indruk op mij, als kind van 9 jaar. Het waren trouwens meest vrouwen en oudere mannen die uit het westen kwamen. Jonge mannen werden door de Duitsers opgepakt en afgevoerd, om in Duitsland in de oorlogsindustrie te werken.

Boeren die een eigen dorsmachine hadden, kregen gedurende de oorlog elektriciteit wanneer ze moesten dorsen. Wij hadden zo'n kleine 'dorsmölle'. Ook burens kwamen wel met hun graan om het bij ons te laten dorsen. Er kwam ook steeds een CCD-ambtenaar om het zaad te wegen. De meeste van hen waren 'goede' Nederlanders. Zij hielpen de boeren bijvoorbeeld om graan achter te houden.

Een dorsmolen kan je al van verre horen en de 'etenhalers' hoorden dat dan meestal ook wel, of vertelden het aan elkaar door. Op een dag kwamen er eens 80(!) mensen om een beetje graan. Ze kregen dan van mijn vader, of van een buurman, elk een schep graan in de zak die ze bij zich hadden. Zo kwam men de oorlog door.

Veel van die 'oorlogsklanten' kwamen na de oorlog nog wel eens terug, of bleven tot de vaste kennissenkring behoren.

D.W. Borgman

Op een zomeravond in augustus 1943 was het zover: ik moest onderduiken, om voor 'Arbeitseinsatz' uit handen van de Duitsers te blijven. Ik vertrok op de fiets richting Laren (Gld.). Meester Vedders, het hoofd van de Openbare Lagere School in het dorp, ging voorop om de weg te verkennen. We kwamen zonder kleerscheuren aan bij de familie Oltvoort, in Verwolde. Zo begon ik aan een nieuw beroep, namelijk boer zijn. Het was een zeer leerzame tijd. Hendrik Jan, de baas, bracht mij de fijne kneepjes van het boerenvak bij. Ik vond het heerlijk in de vrije natuur en werd zelfs een beetje verliefd op het boerenleven. Zo ook op de omgang met deze familie, niet te vergeten.

Ik wilde ook alle karweitjes aanpakken en na korte tijd was ik een volleerd boerenknecht en beschikbaar voor alle voorkomende werkzaamheden.

De keerzijde van dit alles was dat verraad mij de das om deed. Aanvankelijk werd ik opgesloten in 'De Koepel' in Arnhem. Daarna was ik nog 14 dagen 'te gast' in Kamp Amersfoort. Vervolgens werd ik, als 'Häftling', op transport gesteld naar Böhlen, bij Leipzig.

Het was een zeer beroerde tijd en ik heb vele slachtoffers zien vallen. We werden vernederd en misbruikt en waren volkomen machteloos.

fig. 1. Een van de wagens die deelnam aan de allegorische optocht direct na de Bevrijding. Links op de foto is Derk Jansen te herkennen. (foto Riek Poesse)

Toen kwam de bevrijding door het Amerikaanse leger. Per Duitse dienstfiets werden we toen richting Erfurt getransporteerd en aanvankelijk in een verlaten Duitse kazerne ondergebracht. Van daar ging het richting Holland, waar we in een Philips-gebouw in Eindhoven terecht kwamen. Daar werden we eerst ontluisd en daarna kon ik uiteindelijk terug naar Vorden.

Het was als een wonder; de ervaring van de thuiskomst is niet met woorden weer te geven. Het was een geweldige belevenis om weer tussen lakens wakker te worden en het gevoel van vrijheid te hebben.

Er zijn heel veel jonge mensen achter gebleven, die ook al deze verschrikkingen hebben meegemaakt. Ieder zou zijn eigen verhaal hebben gehad van ellende, haat, verdriet en tranen.

LAAT HET NOOIT WEER GEBEUREN!

Herman Elbrink

fig. 2. De wagen van de Zutphenseweg, de 'Hoorn des Overvloeds', een van de wagens in een allegorische optocht net na de Bevrijding. De wagen stelde 'de Toekomst' voor, waarbij de dames op de wagen sjerpen droegen waarop een tak van economische bedrijvigheid was weergegeven (foto Gré Martens).

Staande, v.l.n.r.: Tine Bijenhof, Alie van Kesteren, Gerritje Ruiterkamp, Gré Martens en Gerda Hissink

Zittend, v.l.n.r.: Aagje Wentink, Mien Bergsma, Gerda Welgraven, Reina Jörissen, Riek Poesse, Janet Lammers, Anneke Maalderink, Evert Maalderink en Willem Oortgiesen (allemaal dames met meisjesnaam).

ONZE HERINNERINGEN AAN DE OORLOGSJAREN IN VORDEN

Wij zijn ter wereld gekomen op 29 mei, 1936. Toen de oorlog in mei 1940 begon, waren wij nog te jong om te begrijpen wat er allemaal gaande was. Maar met de jaren begon het oorlogsgeweld tot ons door te dringen om voldoende indrukken in onze herinnering achter te laten. Het waren spannende tijden, die oorlogsjaren, ook voor ons als jongens. Wij waren ook wel eens bang.

Hieronder volgen enkele ooggetuigenverslagen van ons tweeën, meest uit 1944 en 1945.

De Engelse luchtmacht (R.A.F.) voerde de nachtelijke bombardementsvluchten op Nazi-Duitsland meer en meer op. Vooral de industriesteden in het Ruhrgebied moesten het ontgelden. Via een aanvliegroute over de Achterhoek daverde eskader na eskader over.

Een gebeurtenis in onze buurtschap Linde die wij ons goed herinneren en indruk maakte vond plaats in de nacht van 31 mei 1942. Het was het brandend neerstorten van een Engelse tweemotorige bommenwerper in de enk, niet zo ver van ons huis. 's Morgens erna konden wij, met de rug tegen de Lindese molen, vanwege de ontplofende boordmunitie, de resten op afstand zien liggen roken.

Gelukkig had het toestel geen bommen meer aan boord, anders was het heel anders afgelopen, daar naast het huis van de familie Ruiterkamp (toen smederij Lansink). Vijf bemanningsleden vonden hierbij jammerlijk de dood. Jaren later hebben wij, met kameraad Jan Pardijs, nog een groot deel van een vleugel van dat toestel in een sloot achter kasteel Ontstein gevonden.

Het bestoken van de spoorlijn achter ons huis, richting Kranenburg, door jachtvliegtuigen, was een vast patroon. Eenmaal was het goed raak. Een goederentrein op weg richting Duitsland werd 's morgens vroeg door geal-

fig. 1. Vluchtschrift (Duitstalig) over Duitsland (en Nederland) verspreid tijdens het begin van het grote luchtoffensief van de Britten (G. Koop)

lieerde jagers onder vuur genomen en tot stilstand gebracht voor de boerderij Horsting, van De Lutte. De stoomlocomotief was geraakt en de ketel kon niet meer onder druk gebracht worden. Een groot gedeelte van de dag hebben ze vanuit de lucht (de jagers scheerden daarvoor laag over ons huis) met hun raketbommen de trein bestookt, aanvankelijk gehinderd door het luchtdoelgeschut op de trein. Enkele dagen daarna hebben wij gezien dat nog veel onontplofte granaten en allerlei soorten munitie en geroofde spullen op de baan lagen.

Achteraf gezien was het zeer link dat wij daar rond struinden, maar ja de leeftijd en de nieuwsgierigheid.

Het zware bombardement op het Duitse Emmerik, op zaterdag 7 oktober 1944, veroorzaakte zulke zware schokgolven en trillingen, dat voorwerpen die in ons huis aan de wand hingen heen en weer bewogen.

Omdat de spoorlijn geregeld onder vuur werd genomen door jachtvliegtuigen en wij van en naar de Medler-school steeds die spoorbaan moesten oversteken bij boerderij Knoef van Wevering, zei onze moeder, wanneer wij naar school gingen steevast: kijk goed uit op de spoorlijn! Er was al eens een zware dieptebom precies op ons schoolpad tussen de spoorlijn en Knoef van Wevering gevallen en had daar een diepe krater geslagen.

De ouders hadden gezamenlijk op het schoolplein voor onze veiligheid een schuilkelder gebouwd. Een gat in de grond met zijwanden van stro en een aarden wal. Een overdekking van hout met zwaar gaas en afgedekt met een laag grond. Er stond meestal een laag water in onze schuilgelegenheid.

Donderdag 8 februari 1945, vóór de middag: Wij hadden schoolles op de boerderij Nieuw-Rikkenberg, aangezien onze lagere school op het Medler door de Duitse Wehrmacht was gevorderd. Het was bewolkt weer en we hoorden die morgen vliegtuigen, net toen wij de boerderij hadden verlaten om naar huis te lopen. Op dat moment hoorden wij ook een vreemd geluid, net of er een harde wind opstak en even daarna gedreun op afstand. Aangekomen bij de boerderij Het Noordink, van ons grootouders Beumer, zagen wij wat er gebeurd was.

De eerste twee splinterbommen waren daar gevallen en ontploft. Eén 20 m voor het huis en de andere achter het huis, aan de oever van de Hissinkbeek, ongeveer 10 m van de zandweg. (nu Schuttestraat geheten). Waren wij een kwartier eerder van de les naar huis gegaan, dan hadden wij grote kans gelopen geraakt te zijn door die venijnige scherpe scherven. De gevolgen waren voor een aantal families rampzalig. Bij de eerste ontploffende bommen raakte tante Dina Beumer ernstig gewond. Vervolgens vielen twee bommen bij boerderij 't Geurken, van de familie Weenk. Ook hier één voor het huis en de ander aan de achterzijde. Zoon

Appie Weenk werd dodelijk getroffen. Jopie Wesselink van Klein Helleger, moest een arm missen en Dina Wesselink van Het Elshof werd zo zwaar gewond, dat zij naderhand is overleden.

De bommenregen ging door rond kasteel Onstein en Medler. Daar vielen nog vijf doden te betreuren. De beide families Wesselink waren wegens de regelmatige bombardementen op de spoorlijn Zutphen-Winterswijk (waar ze dicht bij woonden) geëvacueerd naar de familie Weenk. Het is nooit duidelijk geworden, waarom die geallieerde toestellen hun dodelijke lading zo maar boven onze buurtschap hebben gelost.

Op een dag stortte een V-1 neer die, zonder te ontploffen, terecht kwam tegen de Boerenleenbank aan de Ruurloseweg in Vorden. Wij waren op de Lindense Enk propaganda-strooibiljetten aan het verzamelen, toen er een oorverdovende klap richting Vorden te horen was. Vermoedelijk was de V-1 gelanceerd in Harfsen, waar zo'n lanceerinrichting stond opgesteld.

Een onverwachte gebeurtenis in de buurt, met een goede afloop

Tijdens het slijpen van beitels (buitenshuis) op een zandstenen slijpsteen door broer Jan, waarbij Tonnie en Hemmie de slijpsteen moesten draaien, hoorden wij hoog boven ons een raar geluid. We zagen een voorwerp naar beneden komen. Een bom, riep onze Jan en gelijk lieten wij ons achter de slijpsteen vallen. En

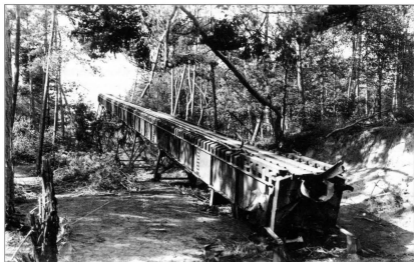

fig. 2. De V-1 lanceerbaan bij de Braakhekke-bulten in Harfsen gedurende de laatste jaar van de Tweede Wereldoorlog (foto familie Borgonjen; foto destijds met gevaar voor eigen leven gemaakt door Bernard Borgonjen sr.)

fig. 3. Vluchtschrift geda-
teerd 6 april 1945 - dus
Vorden was al bevrijd - op
het einde van de oorlog
verspreid vanuit Engeland
(G. Koop)

inderdaad plofte er een sigaarvormig, blank voorwerp neer, een paar honderd meter van ons vandaan in het weiland van Opa Beumer. Gelukkig was het geen bom, maar een benzine-reservetank, die de vliegtuigen voor extra brandstof aan de vleugels meenamen om hun vliegbereik te vergroten.

Vader Bosch zag het ook gebeuren, greep een paar emmers en dat naar de crash-plaats. Hij heeft toch nog een paar emmers 'vloeibaar goud' uit de kuil kunnen scheppen. De oude Darmstadt benzinemotor, voor aandrijving t.b.v. de werk-plaats, was niet gemaakt voor benzine met octaangehalte 100, waar vliegtuigmotoren op draaiden. Gevolg was dat de oude motor bijna op hol sloeg. Zulk soort benzinetanks werd ons eens bijna noodlottig. Omgebouwd tot een onstabiele kano zijn wij, in de middagpauze van school, omgeslagen op de Vordense beek in het Medler. Natuurlijk gingen we niet naar huis voor droge kleren, maar namen gewoon plaats in de schoolbank, zonder dat onze juf onze toestand bemerkte. Onder de bank was het wel nat van water dat uit onze kleren droop.

Duitse zoeklichten tastten, vooral in de eerste oorlogsjaren, de nachtelijke hemel af. Als er weer eens een Engels vliegtuig in de bundels werd gevangen, was dat een prooi voor de luchtdoelartillerie. Bij Knoef van Wevering, op het Medler,

stond zo'n apparaat bij de spoorbaan. Trouwens een eindje verder, op de Brandenborch, bij Verstege, stond ook een zoeklichtbatterij.

Soms vingen wij neerdwarrelende stroken zilverpapier op die door geallieerde vliegtuigen op hun weg naar Duitsland uitgestrooid werden en waren bedoeld om verwarring te zaaien onder Duitse radarposten ter opsporing van vliegtuigen. Een vliegtuig of een handvol zilverpapier geeft dezelfde stip op het radarscherm (wij hebben beiden in onze diensttijd een radar-opleiding gehad bij de afdeling zware luchtdoelartillerie).

Verkenningseenheden van de Canadese voorhoede, onderdeel van de machtige 2nd en 3rd Canadian Infantry Division, bereikten op zondag 1 april 1945 (eerste paasdag) het gebied Ruurlo-Vorden-Wichmond. Op die gedenkwaardige morgen van de eerste paasdag klopte oom Herman Beumer bij ons aan het kamerraam en riep opgewonden: de Tommies bunt bie De Bonekamp! Achteraf bleken het twee groene verkenningswagens van de Canadezen te zijn. Ze waren voorzien van een witte ster aan de zijkanten en moeten daar enige tijd bij De Bonekamp hebben gestaan. Onze onderduiker Bertes Noppen uit Elst (Bet.) hoorde dat ook en stooft naar buiten, richting boerderij De Bonekamp. Hij kwam een poos later letterlijk opgewonden rokend terug. Hij had namelijk sigaretten kunnen bemachtigen van de Canadezen. In jaren had hij niet meer een echte sigaret gerookt. Hij was dan ook enigszins van de kaart. Laat in de middag, op die eerste paasdag, hebben wij aan de Rijksweg op de Kranenburg staan te zwaaien naar de voorbijrijdende Canadese pantserwagens. Achterop op hun wagens hadden ze een felgekleurd doek gespannen; elke dag een andere kleur. Zo waren ze herkenbaar voor de eigen luchtmacht.

Een paar fanatieke, ingegraven Duitse soldaten werden die middag door de Canadese soldaten ontdekt en deze openen gelijk het vuur. Afgedwaalde lichtspoorruitie was er de oorzaak van dat het huis van Hent Houtman in brand raakte en geheel verloren ging.

De volgende dag, tweede paasdag 's avonds, opende de Canadese artillerie vanuit verschillende geschutsofstellingen rond Vorden met zwaar gebulder het vuur op Zutphen en de omgeving van het Twentekanaal. Wij herinneren ons nog goed het fluitend geluid van de afgeschoten projectielen en, heel vaag daarna, de inslagen, ergens in de omgeving van Zutphen of Almen. Als gevolg van deze beschieting zijn er veel boerderijen in die omgeving verwoest.

Door aanvoer van enorme hoeveelheden legermateriaal stond het overal tjokvol met voortuigen. In de oprijlanen van kasteel het Medler, het Onstein, de Kieftkamp en in het Vordense bos stonden, strak opgesteld in lange rijen, de vrachtauto's, jeeps, e.d., met op de bumpers het 'maple leaf'-wapenschild van

Canada (rood esdoornblad op een witte achtergrond) goed zichtbaar op hun voertuigen.

In de bossen en tussen de voertuigen werd in tenten gebivakkeerd. Sommige soldaten hadden veldbedden, met naast zich het geweer, vastgeklampt aan het bed; meestal een Lee Enfield. Omdat deze massaal in Canada werd geproduceerd, was het ook het wapen van de Engelsen.

Wij gingen inmiddels weer naar onze school op het Medler en kwamen van en naar school dagelijks midden door de kampementen van de soldaten. Ook door het 'Stekkenbos'. Daar stond een veldkeuken, d.w.z. een grote tent met benzinegestookte ovens, waar wij onze eerste snee wittebrood kregen. Dat smaakte, zonder beleg, als cake. Ook bij De Bonenkamp stond een veldkeuken in het driehoekje aan de Hissinkbeek (nu de Veengoot).

Ook keken wij met ontzag naar de zware Amerikaanse kraanwagens, de zgn. Macs, die daar in de zandweg opgesteld stonden, bumpers op ooghoogte. Wat een kolossale 'tandem-assers'.

Hoog aan de bomen langs de wegen waren hele strengen bruine en zwarte draden bevestigd, die zorgden voor de telefoonverbindingen met de diverse commandoposten van legeronderdelen. Jaren later zaten er nog veel van die telefoondraden vergroeid in de bomen.

Wij zwierven overal waar de Canadezen waren. In de bossen van de Kiefstkamp stonden zware Churchill-tanks. Diepe tanksporen verraadden nog jaren na de bevrijding waar de tanks van de weg het bos ingereden waren. Wij mochten een kijkje nemen in zo'n zwaar stalen monster en zagen daar achterin een voorraad blinkende tankgranaten staan voor eigen gebruik.

Wij kregen lekkere snoepjes (vitaminesnoepjes) toegeworpen, die wij in jaren niet geproefd hadden. En er waren ineens lisolzeep (ter ontsmetting), sardines in blik, sigaretten in grijze ovale blikjes, trommels lekkere biscuits, kauwgum, lekkere plakken chocolade en nog veel meer artikelen die wij nauwelijks, of in het geheel niet kenden.

Ook hadden de geallieerden heel veel benzine in 20-liter blikken. Ze branden veel benzinevuurtjes om er op te koken. Overal lagen die mooie blikken te slingeren en meestal zat er nog een restje benzine in om in brand te steken. Daarbij gingen wij dan op de bus staan dansen. Er kwamen dan van die mooie steekvlammen uit de schenkmond(!). Beslist niet zonder gevaar. Na de bevrijding lag bij ons op de Hissinkbeek nog een groot vlot van genoemde blikken, gemaakt door Henk Wesselink van de Eikenlaan, op de Kranenburg.

fig. 4. Een van de wagens, voorstellende 'de toekomst', tijdens een allegorische optocht ter viering van de bevrijding, die al kort na de oorlog was georganiseerd. Koetsier Willem Oortgiesen, met naast hem Evert Maalderink (Mispelkamp) (foto Riek Poesse)

Overtollig materiaal werd door de soldaten in sloten en op ander plaatsen gedumpt. Veel daarvan werd door ons gevonden. We hadden dan ook veel spullen na de oorlog om 'soldaatje mee te kunnen spelen': helmen, gasmaskers, parachutedoeken en geweeronderdelen. Zelfs werd door vertrekkende Canadese soldaten op een middag elk van ons zomaar een compleet dubbelloops hagelgeweer om de nek gehangen, waar wij mee naar huis liepen. Pa Bosch heeft deze aan een jachtopziener verpatst. Wij kwamen soms zelfs met banden scherpe munitie om onze nek naar huis gelopen.

Waar de Canadezen hun kampementen opbraken en vertrokken, bleven allerlei uitrustingsstukken en explosieven achter. Het lag overal. Zelfs zware bommen (blindgangers) zagen wij naast de spoorlijn bij boerderij Het Elshof liggen. Ook granaten, munitie en kisten vol scherpe patronen. Van veel van die patronen hebben we de punt van de huls gescheiden en het kruit gebruikt om er raketten van te maken. Van de lege huls brachten we met een hamer en spijker het slaghoedje tot ontploffing. In het bos vlak achter Het Koepeltje, bij bakker Huitink (vroeger), aan de Rijksweg op het Medler, hebben nog een hele tijd na de oorlog twee zware, buitgemaakte, Russische veldkanonnen gestaan en op de oprijlaan van kasteel de Kieftskamp stond zowaar, onbeheerd, een Duitse bus voor personenvervoer, in camouflagekleur.

Canadese soldaten hadden nergens gebrek aan, behalve aan eieren. Daarom kwam regelmatig een kleine Canadese vrachtwagen door de zandwegen baggeren

om aan ruilhandel te doen. Eieren voor chocoladerepen, sigaretten, sardientjes in blik, biscuitkoekjes in grote trommels, kauwgom, enz.

Samen met kameraad Henk Gosselink, van Nieuw Momberg, hebben wij daar eens strozakken gevuld voor de Canadese soldaten. Als beloning kregen wij sigaretten (chocolade zou beter zijn geweest), die wij thuis niet hebben afgegeven, maar verstopten in een holle boom en stiekem hebben opgerookt. Lekker was anders.

Het vertrek van de Canadezen is tamelijk geruisloos verlopen. Maar na hun vertrek was voor ons het avontuur nog niet afgelopen. Wij stroopten de omgeving af op zoek naar achtergelaten spullen. Eens stuitte wij op een gegraven grote, ronde kuil, waarin de soldaten spullen dumpten i.v.m. hun vertrek. Wij mochten er niet in zoeken. We werden er zelfs weggestuurd. Wat daar gedumpt is, weten wij niet. Mogelijk is het gevaarlijk oorlogstuig geweest.

Meer dan een jaar na de bevrijding waren onze mannelijke klasgenoten van de Medler-school net geallieerde soldaten. Kijk maar eens op de klassefoto's. Daarop zijn ieder geval veel uniformjacks te zien en wat wil je? Er was lang nog geen welvaart; alle kleding was welkom.

Omdat wij toen altijd samen op pad gingen, beleefden wij ook alles tegelijk. Daarom is het één verhaal, van ons beiden, geworden, uit de periode van WO-II, die voor altijd in ons geheugen gegrift zal blijven. Onze oudste broer Jan - enkele jaren ouder dan wij - heeft onze herinneringen op enkele punten verhelderd.

Tonnie en Herman Bosch

Tonnie en Herman (Hemmie) Bosch zijn zonen van de timmerman Herman Bosch. Zij zijn, als tweelingen, geboren in Linde, aan de Hissinkbeek (nu Veengoot) (red.)

HET BOMBARDEMENT OP VILLA BUITENZORG

Wat eraan vooraf ging

Gedurende de laatste maanden van 1944 en het begin van 1945 werd het Duitse leger op alle fronten teruggedreven. De Duitse bezetter werd daarbij steeds vervelender en agressiever tegenover de burgerbevolking. Zo kwam in de winter van voorjaar 1945 de proclamatie af dat alle mannen vanaf 18 t/m 65 jaar zich moesten melden in het dorp bij café Brandenbarg, wat nu De Herberg is. Iedereen die niet ziek was, werd opgeroepen om voor de 'Organisation Todt' te werken. Die organisatie werd geleid door militairen. Dat waren veelal oudere Duitsers, die ook waren opgeroepen voor militaire dienst. Bedrijven waar nog mannen werkten, konden niet verder. Alle mannen werden namelijk opgeroepen om te komen graven. Alleen de vrouwen in die bedrijven runden zo goed en zo kwaad als het kon de winkel, of zaak.

Iedereen moest lopende naar het 'Todt-werk'. Dat werk bestond uit het graven van goten van Vorden naar Ruurlo, waar kabels in de grond moesten. Iedereen kreeg een spade, of bats om mee te werken. Ook moesten sommigen schuilplaatsen bouwen waarin Duitse tanks bij luchtgevaar konden schuilen. Dit waren schuine gaten in de grond, waarvan de zijkanten gecamoufleerd werden door graszoden, die weer ondersteut werden door boomstammetjes. Die werden gewoon uit de nabijgelegen bossen gehaald. Gewoon in beslag genomen, zonder dat de eigenaar daarvoor enige vergoeding kreeg.

Bij gevaar voor een luchtaanval kon zo'n Duitse tank dan één van die tankplaatsen inrijden, zonder door vliegtuigen opgemerkt te worden. Deze schuilplaatsen werden gemaakt op diverse punten van de hoofdwegen van Vorden naar Ruurlo en Zutphen. Ikzelf was ingedeeld bij een groep van 22 mannen die dergelijke tankschuilplaatsen moesten bouwen; en dat dag in dag uit, onder leiding van een Duitser. Ook werden er door diverse dorpsgenoten, wegens verplichte 'Arbeitseinzats', langs die hoofdwegen zogenaamde éénmangaten gegraven. Toen er eindelijk voldoende schuilplaatsen waren gemaakt, werden wij met de hele groep naar Steenderen gestuurd, om te gaan helpen met het graven van 'tankgrachten'. Deze 'tankgrachten', of tankvallen, werden zo steil en diep gegraven (met de schop) dat wanneer er een tank in reed, deze er niet meer uitkon.

Omdat ik in de Noordoostpolder had gewerkt (ook al niet vrijwillig) en daar letsel had opgelopen bij een bedrijfsongeval en daar was afgekeurd, heb ik deze gelegenheid aangegrepen om mij te melden bij de burgermeester Lameris (Duitsgezind) om mijn beklag te doen over het feit dat ik ook naar Steenderen moest om te graven. Wegens 'maagklachten' kon ik alleen maar pap eten en moest daarom in de buurt van mijn huis werken. En wonder boven wonder had de burgemeester (want die had destijds alles te zeggen in Vorden) ineens

fig. 1. Buitenzorg in de jaren '20, toen het nog als hotel werd geëxploiteerd. (ansichtkaart)

werk voor mij als afgekeurde werkmán. Ga maar naar hoenderpark 'Buitenzorg', want daar hebben ze iemand nodig om eieren te rapen, deelde hij mij mee.

Ik was in mijn nopjes dat er zo dicht in de buurt werk voor mij was. De bedrijfs-leider, de heer Stokkink, was erg blij dat hij iemand kreeg om op het bedrijf te helpen. Zelf was hij vrij van dienst bij de 'Todt', omdat het bedrijf elke week vier duizend eieren moest leveren aan de Duitsers. Hij had eigenlijk nog een man nodig, omdat met twee man het werk nooit klaar kwam. Hij vroeg mij of ik nog iemand wist die ook helpen wilde. Na overleg met mijn neef Kroneman, die ook al maagklachten had, wilde deze daar ook wel werken. Maar hoe moesten we dat nou doen?

We spraken af dat Stokkink eerst naar de burgermeester zou gaan om te probe-ren er nog een man bij te krijgen. Op dezelfde dag, een half uur later, zou neef Kroneman (schilder en dansleraar) gaan klagen bij de burgermeester en zeggen dat hij, vanwege maagklachten, beslist werk in Vorden moest hebben. En jawel hoor, de burgervader trapte er in en stuurde Kroneman naar pluimveebedrijf Buitenzorg. Met z'n drieën konden we het werk daar redelijk aan. We hebben dat ongeveer 4 weken zo samen gedaan toen plotseling een Duitse wagen op het terrein verscheen met hoge pieten. Kroneman en ik dachten dat we opgepakt zouden worden en maakten dat we zo snel mogelijk in de achterste kippenhokken verdwenen.

Na 3 kwartier in spanning te hebben gezeten, kwam Stokkink ons opzoeken en zeggen dat voor ons geen gevaar dreigde. Voor hen wel, want de Duitsers hadden hun te verstaan gegeven dat Villa Buitenzorg onmiddellijk ontruimd moest

fig. 2. Het Familie-hotel Buitenzorg, gezien vanaf de kant van Vorden. Rechts, achter de bomen, het boerderijtje van de familie Stokkink. (Ansichtkaart uit de jaren '20)

worden, want er kwam het hoofdkwartier van de Wehrmacht in. Ook de andere villa's: het Verendaal (wordt nu Pax genoemd), het Hoge Zand en het Hoekendaal moesten door de bewoners worden verlaten. Het telefooncentrum kwam in Buitenzorg, de keuken in Hoekendaal, de generaals en luitenants in het Hoge Zand en de rest in Verendaal.

Ook mevrouw Knottenbelt werd verhuisd naar de naastgelegen boerderij, welke bewoond werd door de familie H.J. Stokkink (man, vrouw en drie kinderen). Mevr. Knottenbelt - in de wandelgangen 'tante' genoemd - was de eigenaresse van het gehele complex.

Nadat de Duitsers er ongeveer 4 weken de betreffende villa's bewoonden, kwam er een nieuwe ontwikkeling. In Harfsen werden namelijk V-1's afgevuurd en die kwamen bijna allemaal recht over het pluimveebedrijf gevlogen. Maar soms hielden die opeens op met vliegen en kwamen dan naar beneden. Zo kwam er op een bepaalde dag een vlakbij omlaag en die vloog schuin de weg over. Hij kwam uiteindelijk terecht bij de boerderij waar toen de familie Bargeman woonde. De boerderij lag aan de Vordense kant van café De Boggelaar. Die V-1 bom ontplofte en de boerderij werd weggeblazen. De bewoners waren toen, naar alle waarschijnlijkheid, niet thuis.

Op zekere dag, ongeveer 5 weken nadat de boel was gevorderd, hield de heer Willem Jansen sr. (dit was de vader van Henk en Derk Jansen) mij onderweg aan

en vroeg mij om inlichtingen betreffende de stand van zaken bij de Duitsers die op Buitenzorg zaten. Hij was destijds actief lid van 'de ondergrondse'. Ik heb hem toen alle inlichtingen verstrekt die hij wilde hebben. Hij deelde mij in het geheim mede dat het geheel door de Engelsen zou worden gebombardeerd. Ik heb hem toen gezegd dat ze zo zouden moeten vliegen dat de boerderij niet geraakt zou worden, omdat de familie Stokkink en mevrouw Knottenbelt daar woonden. Ook heb ik toen geadviseerd dwars over de weg aan te vliegen en niet met de weg mee, omdat dan de kans de boerderij te raken het kleinste was. Het hoofddoel was immers het centrale telefoonnet dat in villa Buitenzorg was ondergebracht. Ook hebben we toen besproken wanneer op het bedrijf weinig of geen activiteit was. Dat was op zondag, 's avonds, na half 6.

Het bombardement

En, jawel hoor, op een prachtig heldere zondag, laat in de middag - het was 18 maart - daar kwamen de Engelse bommenwerpers - 6 stuks meen ik - die bommen wierpen, eerst op villa Hoekendaal en daarna op villa Buitenzorg. Van beide bleef niet veel meer over dan een grote puinhoop. Het Verendaal en het Hoge Zand zijn onbeschadigd gebleven. De boerderij is toen inderdaad niet geraakt, wel een aantal kippenhokken.

Precies om kwart voor 6 begon het bombardement en heeft ongeveer een half uur geduurd. Mevrouw Stokkink is trouwens nog in het been geraakt door een bomschep die door een deur heen was gevlogen. De rest van de familie kwam met de schrik vrij. Toen wij - dat waren Kroneman en ondergetekende - er maandagmorgen weer kwamen, bleek alles een grote puinhoop. De kippenhokken die in die aanvlieglijn stonden, waren door de kracht van de explosies weggevaagd en veel kippen waren gedood. De Duitsers die nog over waren, zijn toen weggetrokken met de voertuigen die ze nog hadden. Wij hebben de daaropvolgende dagen dode kippen geruimd en, waar mogelijk, hokken hersteld en kapotte hokken afgebroken.

Het einde van de oorlog begon toen echt in zicht te komen, maar het duurde nog ruim twee weken voordat we op 1 april door de Canadezen werden bevrijd.

A.G. Tragter

Opmerking vooraf

Deze Kronyck zal voor het grootste gedeelte gewijd zijn aan de persoonlijke oorlogsherinneringen van enkele leden van onze vereniging. Om daarvoor zoveel mogelijk ruimte vrij te houden, zal het verenigingsnieuws beknopt worden weergegeven. Het bestuur had onder leiding van Fenny van Druten een aantrekkelijk programma in elkaar weten te draaien voor het winterseizoen 2003/2004.

Op donderdag 25 september 2003 startten we met een dialezing: "Wandeling door historisch Borculo en de cycloon van 1925". De heer Ben van Dijk liet ons prachtige beelden zien van Borculo. Ook maakte hij ons ooggetuige van de verschrikkelijke ramp van 1925.

Een wandeling door Borculo op zaterdag 18 oktober 2003 was een logisch vervolg op de boeiende dialezing van 25 september daarvoor. De heer Ben van Dijk voerde ons langs de mooie plekjes van Borculo. Er werd ook een bezoek gebracht aan het fraaie Brandweermuseum.

Op dinsdag 25 november 2003 was de heer J.A. van Zuylen, directeur van de Stichting Historisch Boerderijonderzoek, naar hotel Bakker gekomen, om ons prachtige beelden en interessante informatie te verschaffen over de ontwikkeling van de boerderijen, met name in en rond Vorden.

Op 7 januari 2004 organiseerde het bestuur de *Niejaorsvesite*. In De Herberg konden de leden genieten van de gezelligheid, de nieuwjaarsrolletjes, de olieballen en van de prachtige verhalen verteld door de heer G. Hazewinkel uit Eibergen. Enkele verhalen speelden zich af in Vorden (Wildenborch), waardoor er met extra veel aandacht werd geluisterd.

De heer J. Teeuwen uit Lochem wist ons op maandag 23 februari 2004 bij hotel Bakker zeer veel interessante dingen te vertellen over onze 'eigen' Vordense landgoederen en kastelen.

Op dinsdag 30 maart 2004 hielden we onze jaarvergadering bij hotel Bakker. Zoals van ons gewend, werd de agenda vlot afgewerkt. Drie bestuursleden waren aftredend, maar stelden zich weer herkiesbaar. Omdat zich geen tegenkandidaten hadden gemeld, werden Fenny van Druten, Hennie Rossel en Hennie Reindsen bij acclamatie voor 3 jaar herkozen. Aansluitend aan de vergadering lieten Henk Graaskamp en Fons Rouwhorst ons genieten van het fraaie dia-klankbeeld: "Boern van gistern; alles geet veurbij-j". Prachtig! Maar wat moesten die mensen vroeger hard werken (äözen)!

Op 5 april 2004 kregen we te horen waar we al een tijdje bang voor waren: Henk Wullink, onze erevoorzitter, was op 4 april overleden. De oprichter en motor van onze vereniging was niet meer. We zullen hem missen; de resultaten van zijn werken en de goede herinneringen aan hem mogen we behouden. Op zaterdag 10 april 2004 mochten we hem de laatste eer bewijzen.

Het seizoen werd afgesloten met het traditionele reisje. Op woensdag 19 mei 2004 voerde de reiscommissie (Rinus Ilbrink en Hennie Reindsen) ons naar Museum Bronbeek in Arnhem en Museum Paleis Het Loo. Beide zeer de moeite van het bezoeken waard.

Als afsluiting mochten we in restaurant Bosgoed in Wilp-Achterhoek genieten van een heerlijke koffietafel.

Eind mei begin juni 2004 konden we opnieuw in de Bibliotheek een foto-expositie houden van foto's -voor het overgrote deel van Henk Braakhekke- die de afgelopen kwart eeuw en meer in het Contact en het Gelders Dagblad waren gepubliceerd en beschikbaar gesteld door de firma Weevers.

Een monumentencommissie bestaande uit de heren Robert Kater (namens gemeente Vorden) en Hennie Reindsen (namens Oud Vorden) mocht er voor zorgen dat op zaterdag 11 september 2004 enkele honderden belangstellenden een bezoekje konden brengen aan de Dorpskerk, het Gemeentehuis, de Hackforter molen en diverse andere kastelen.

Dank ook aan de diverse gidsen, die belangeloos hun medewerking hebben verleend.

NIEUWS VAN HET LEDENBESTAND

Gedurende het afgelopen jaar zijn ons de volgende leden ontvallen:

De heer H.G. Wullink, Dorpsstraat 2, te Vorden, op 4 april 2004

Mevrouw W.E. Denkers-Boerstoel, het Wiemelink 73, te Vorden, op 28 mei 2004

Mevrouw J.H. Oldenampsen-Jansen, Burg. Galléestraat 45, te Vorden, op 3 juli 2004

De heer G.W. Hazekamp, het Jebbink 69, te Vorden, op 26 augustus 2004

De heer B. Spitholt, P. van Vollenhovelaan 17, te Vorden, op 2 september 2004

Wij zullen hen in gedachten houden.

Als nieuw lid heeft zich aangemeld:

Mevrouw E.A.J. Voskamp-Hemeltjen, Het Wiemelink 1, 7251 CW, te Vorden

Als lid bedankten:

De heer en mevrouw Luyk, Het Jebbink 33, 7251 BJ, te Vorden

Mevrouw B.J. Janssen-Klein Ikkink, Horsterkamp 27, 7251 AZ, te Vorden

Mevrouw A. van der Laag-Hemelman, Wildenborchseweg 25, 7251 KE, te Vorden

De heer en mevrouw M. Rouwenhorst, de Steege 47, 7251 CL, te Vorden

Mevrouw G.H.W. Meijer-te Selle, de Steege 38, 7251 CN, te Vorden

Mevrouw B. Hiddink-Hietveld, Almenseweg 3, 7251 HN, te Vorden

Mevrouw Tolboom, Komvonderlaan 6, 7251 AC, te Vorden

De heer en mevrouw Pool, Beatrixlaan 11, 7251 AM, te Vorden

Schenkeningen:(bijgewerkt tot 1 november 20004)

Van:

mevrouw Spitholt: een exemplaar van het boek: Heuvel, H.W., 1978. OUD-
ACHTERHOEKSCH BOERENLEVEN het gehele jaar rond, 8E druk; N.V.
Uitgeverij Ankh-Hermes BV, Deventer.

mevrouw Gré Martens: een exemplaar het boek ZWOLLE, OLD NIEJS OET
DE BOERSCHAP ZWOLLE-HOLTERHOEK, eindredactie Harrie Blanken
(1984), uitgegeven door de Zwolse Feestvereniging, ter gelegenheid van het 50-
jarig bestaan van het Meifeest.

De Basisschool Het Hoge: Jubileumboek 1879-2004

De heer en mevrouw J. van den Broek: een epidiascoop